

मेदिनी । ज्योतिष्मती । ब्राह्मी । इति राज-
निषेधः । सोमकता । इति शुद्धचक्रिका ।
बुधशक्तिविशेषः । इति त्रिकाङ्कशेषः । दुर्गा ।
यथा, देवीपुराणे ४५ अध्याये ।

“खराः खरश्रीललात् गेयाः सप्त
कीर्तिताः ।
अतिप्रापणदाने वा तेन देवी सखती ॥”
वाग्देवता । तत्पण्यायः । ब्राह्मी २ भारती ३
भाषा ४ गीः ५ वाक् ६ वाणी ७ । इत्यमरः ॥
इरा ८ सारदा ९ गिरा १० गिरादेवी ११
गीर्देवी १२ ईश्वरी १३ वाचा १४ वचसा-
मीश १५ वाग्देवी १६ वर्णमातृका १७ ।
इति शुद्धरत्नावली ॥ गीः १८ श्रीः १९ । इति
जटाधरः ॥ वाक्येश्वरी २० अन्यसन्ध्येश्वरी २१
सार्यसन्धादेवता २२ । इति कविकल्पलता ॥
तस्या उत्पत्त्यादि यथा, ब्रह्मवैवर्ते ब्रह्मखण्डे ।
३ । ५२—६३ ।

सौतिरवाच ।

“आविर्भूत कल्पेका धर्मस्य वामपाश्वर्यतः ।
सुक्तिर्मीर्मनीषी चाचात् द्वितीया कमलाजया ॥
आविर्भूत तत्पण्यान्मुखतः परमात्मनः ।
यका देवी शुक्लवर्णा वीणापुस्तकधारिणी ॥
कोटिपूर्वश्रीभाषाया शरत्पङ्कजलोचना ।
वह्निशुद्धाशुकाधाना रत्नाभरणभूषिता ॥
सस्मिता सुदती वामा सुन्दरीणाञ्च सुन्दरी ।
श्रेष्ठा श्रुतीनां प्राच्याणां विदुषां जननी परा ॥
वाग्धियादेवी सा कवीनामिष्टदेवता ।
शुद्धसत्त्वस्वरूपा च शान्तरूपा सरस्वती ॥
गोविन्दपुरतः स्थिता जगौ प्रथमतः सुखम् ।
तन्नामगुणकीर्तिञ्च वीणया सा ननर्त्त च ॥
कृतानि यानि कर्माणि कल्पे कल्पे युगे युगे ।
तानि सर्वाणि हरिणा तुष्टाव संपुटाङ्गलिः ॥

सरस्वत्यवाच ।

रासमङ्गलमध्यस्थं राखोक्तासवसुसुकम् ।
रत्नसिंहासनस्थञ्च रत्नभूषणभूषितम् ॥
राखेश्वरं रासकरं वरं राखेश्वरीश्वरम् ।
राखाधिष्ठातृदेवञ्च वन्दे राखविनोदिनम् ॥
राखायासपरिआन्नं राखे राजविहारिणम् ।
राखीतुसुकानां गोपीनां कान्तं शान्तं मनो-
हरम् ॥

प्रणम्य तं वामीशुद्धा प्रहृष्टवदना सती ।
उवाच सा सकामा च रत्नसिंहासने वरे ॥
इति वाणीकृतं श्लोकं प्रातस्तथाय यः पठेत् ।
बुद्धिमान् शीघ्रं विद्यावान् लक्ष्मीवान् पुत्र-
वान् सदा ॥”

अपि च तत्रैव गणेशखण्डे । ४० । ६१—६७ ।
“सा च शक्तिः स्फुरिकाश्च पञ्चधा चैश्वर्येच्छया ।
राधा पद्मा च सावित्री दुर्गा देवी सरस्वती ॥
प्राणाधिष्ठात्री या देवी लक्ष्म्यस्य परमात्मनः ।
प्राणाधिकप्रियतमा सा राधा परिकीर्तिता ॥
ऐश्वर्याधिष्ठातृदेवी सर्वमङ्गलकारिणी ।
परमानन्दरूपा च सा लक्ष्मीः परिकीर्तिता ॥

विद्याधिष्ठात्री या देवी परमेश्वर्य दुर्लभा ।
वेदशास्त्रयोगमाता सा सावित्री प्रकीर्तिता ॥
बुद्ध्याधिष्ठात्री या देवी सर्वशक्तिस्वरूपिणी ।
सर्वज्ञानात्मिका सर्वा सा दुर्गा दुर्गनाशिनी ॥
वाग्धियात्री या देवी शास्त्रज्ञानप्रदा सदा ।
लक्ष्म्यकण्ठोद्भवा या च सा च देवी सरस्वती ॥
पञ्चधादौ स्वयं देवी मूलप्रकृतिरीश्वरी ।
ततः स्फुरिकमेव बहुधा कलया च सा ॥” ॥
तस्याः पूजादिर्व्याख्या,—

श्रीनारायण उवाच ।

“आदौ सरस्वतीपूजा श्रीलक्ष्मणेन विनिर्मिता ।
यत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठ मूर्ध्नि भवति पण्डितः ॥
आविर्भूता यदा देवी वक्रतः लक्ष्म्योषितः ।
इयेष लक्ष्म्यं कामेन कासुकी कामरूपिणी ॥
स च विश्वाय तज्ज्ञावं सर्वज्ञः सर्वमातरम् ।
तासुवाच हितं सर्वं परिणामसुखावहम् ॥

श्रीलक्ष्म्य उवाच ।

भज नारायणं साध्वी मद्देशं तं चतुर्भुजम् ।
युवानं सुन्दरं सर्वगुणयुक्तञ्च महामम् ॥
कामार्द्रं कामिनीनाञ्च तासाञ्च कामपूरकम् ।
कोटिकन्दर्पलावण्यलोलान्यकलतमीश्वरम् ॥
कान्ते कान्तञ्च मां कृत्वा यदि स्थातुमिच्छसि ।
त्वत्तो बलवती राधा न ते भद्रं भविष्यति ॥
यो यस्मात् बलवान् वाणि ततोऽर्थं रक्षितुं
क्षमः ।

कथं परान् साधयति यदि स्वयमनीश्वरः ॥
सर्वेशः सर्वशास्त्रार्हं राधां वाधितुमक्षमः ।
तेजसा महत्तमा सा च रूपेण च गुणेन च ॥
प्राणाधिष्ठात्री देवी सा प्राणास्थितुः क्षमः ।
प्राणतोऽपि प्रियः कुत्र केवां वास्ति च कश्चन ॥
त्वं भद्रे गच्छ वैकुण्ठं तव भद्रं भविष्यति ।
पतिं तमीश्वरं कृत्वा मोदस्व सुचिरं सुखम् ॥
लोभमोहकाममोप्रमाणहिंसाविचर्जिता ।
तेजसा तत्तमा लक्ष्मी रूपेण च गुणेन च ॥
तया साहं तव प्रीत्या शश्वत्कालं प्रयास्यति ।
गौर्ध्वं मङ्गरात्कुलं करिष्यति पतिर्दयोः ॥
प्रतिविम्बितुं ते पूजां महतीं ते सुदान्विताः ।
माधव्य शुक्लपञ्चम्यां विद्यारम्भे च सुन्दरि ॥
मानवा मनवो देवा सुग्रीवाश्च सुसन्धवः ।
सन्तश्च योगिनः विद्धा नागगन्धर्वराक्षसाः ॥
मङ्गरेण करिष्यन्ति कल्पे कल्पे जयावधि ।
भक्तियुक्ताश्च दत्त्वा चैवोपचाराणि षोडशः ।
काव्यशास्त्रोक्तविधिना ध्यानेन स्तवनेन च ॥
जितेन्द्रियाः संयताश्च घटे च पुस्तकेऽपि च ।
कृत्वा सुवर्णगुटिकां गन्धचन्दनचर्चिताम् ॥
कवचं ते गृहीष्यन्ति कल्पे वा दक्षिणे भुजे ।
पठिष्यन्ति च विद्वांसः पूजाकाले च पूजिते ॥
इत्युक्त्वा पूजयामास तां देवीं सर्वपूजितः ।
ततस्तत्पूजनचक्रं कृत्वा विष्णुमहेश्वराः ॥
अनन्तश्चापि धर्मश्च सुनीन्द्राः सनकादयः ।
सर्वे देवाश्च मनवो ब्रूपाश्च मानवादयः ।
बभूव पूजिता निद्या सर्वलोकैः सरस्वती ॥

नारद उवाच ।

पूजाविधानं स्तवनं ध्यानं कवचमीक्षितम् ।
पूजोपयुक्तनैवेद्यं पुण्यञ्च चन्दनादिकम् ॥
वद वेदविदां श्रेष्ठ ओतुं कौतूहलं मम ।
वर्द्धते साम्प्रतं शश्वत् किमिदं श्रुतिसुन्दरम् ॥

श्रीनारायण उवाच ।

श्रेष्ठ नारद वक्ष्यामि काव्यशास्त्रोक्तपद्धतिम् ।
जगन्मातुः सरस्वत्याः पूजां विधिसमन्विताम् ॥
माधव्य शुक्लपञ्चम्यां विद्यारम्भादिनेऽपि च ।
पूर्वेऽह्नि संयमं कृत्वा तत्राह्नि संयतः शुचिः ॥
स्नात्वा निवृत्तिं कृत्वा घटं संस्थाप्य भक्तितः ।
संपूज्य देवघटकञ्च नैवेद्यादिभिरेव च ॥
गणेशश्च दिनेशश्च वङ्गं विष्णुं शिवं शिवाम् ।
संपूज्य संयतो गेह्ये ततोऽभीष्टं प्रपूजयेत् ॥
ध्यानेन वक्ष्यमाणेन ध्यात्वावाञ्छ घटे बुधः ।
ध्यात्वा पुनः षोडशोपचारेण पूजयेद्भरती ॥
पूजोपयुक्तं नैवेद्यं यद्युद्देहे निरूपितम् ।
वक्ष्यामि सांप्रतं किञ्चित् यथाधीतं यथा-
गमम् ॥

नवनीतं दधि चीरं लाजश्च तिलजड्डुकम् ।
इक्षुमिक्षुरसं शुक्लवर्णपकगुडं मधु ॥
खलिकं शर्करां शुक्लधान्यस्याक्षतमक्षतम् ।
अखिलशुक्लधान्यस्य पृथुकां शुक्लमोदकम् ॥
हृतसन्धवसंस्कारेर्हविष्यान्नञ्च यज्ञनैः ।
यवगोधूमचूर्णानां पिष्टकं हृतसंस्कृतम् ॥
पिष्टकं खलिकस्यापि पक्करम्भाफलस्य च ।
परमान्नञ्च सघृतं पिष्टान्नञ्च सुधोपमम् ॥
नारिकेलं तदुदकं केसरं खलमाद्रकम् ।
पक्करम्भाफलं चारु श्रीफलं वदरं फलम् ॥
कालदेशोद्भवं पक्कफलं शुक्तं सुसंस्कृतम् ।
सुगन्धिं शुक्लपुष्पञ्च सुगन्धिं शुक्लचन्दनम् ॥
नवीनशुक्लवस्त्रञ्च शङ्खञ्च सुन्दरं सुने ।
माख्यञ्च शुक्लपुष्पाणि शुक्लहारश्च भूषणम् ॥
यद्दृष्ट्य श्रुतौ ध्यानं प्रशस्यं श्रुतिसुन्दरम् ।
तन्निबोध महाभाग भयभङ्गनकारणम् ॥
सरस्वतीं शुक्लवर्णां सस्मितां सुमनोहराम् ।
कोटिचन्द्रप्रभासुष्टपुष्टश्रीयुक्तवियङ्गाम् ॥
वह्निशुद्धाशुकाधानां सस्मितां सुमनोहराम् ॥
रत्नसारङ्गनिर्माणवरभूषणभूषिताम् ।
सुपूजितां सुरगणैर्ब्रह्मविष्णुशिवदिभिः ॥
वन्दे भक्ता च वन्द्यां तां सुग्रीवमनुमानवेः ।
एवं ध्यात्वा च मन्त्रेण सर्वं दत्त्वा विषयणः ॥
संस्तूय कवचं धत्वा प्रणमैश्च वदन्बुधे ।
येषां येषामिष्टदेवी तेषां निव्या क्रिया सुने ॥
विद्यारम्भे च यथान्ते सर्वेषां पञ्चमीदिने ।
सर्वोपयुक्तो मूलञ्च वेदिकाट्याचरं परम् ॥
येषां येनोपदेशो वा तेषां स मूल एव च ।
सरस्वतीचतुर्थ्यन्तो वह्निजायान्त एव च ॥
लक्ष्मीर्मायादिकश्चैव मनोऽर्थं कल्पपादपः ।
पुरा नारायणश्चैव वाख्योकाय कृपानिधिः ॥
प्रददौ जाह्नवीतीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते ।
भृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥